

Samverkan för barns bästa Gemensamma utbildningsdagar vid Karlstads universitet om samverkan för utsatta barn för socionom-, grundlära- och förskollärostudenterna

Ulla-Britt Eriksson, Linda Beckman

Ulla-Britt Eriksson, lektor, Folkhälsovetenskap, Karlstads universitet.

E-post: ulla-britt.eriksson@kau.se

Linda Beckman, lektor, Folkhälsovetenskap, Karlstads universitet,

E-post: linda.beckman@kau.se.

Sedan år 2009 har ämnet folkhälsovetenskap vid Karlstads universitet (KaU) varje termin ansvarat för gemensamma utbildningsdagar till studenter inom socionom-, grundlära- och förskolläraprogrammen om samverkan för utsatta barn. Utbildningsinsatsen tillkom för att öka samsyn, klargöra roller och utveckla samverkan vid barns behov av insatser från flera aktörer. Med barnkonventionen som utgångspunkt och barnens rätt till skydd och stöd får 150-200 studenter under tre dagar ta del av föreläsningar om samverkan kopplat till utsatta barn såväl teoretiskt som praktiskt med besök av personer från olika tvärprofessionella verksamheter såsom familjecentral, barnahus, elevhälsa, förskoleteam, med flera. I artikeln presenteras utbildningen, Universitetskanslersämbetets (UKÄ) kartläggning av hur våld mot barn beaktas i högre utbildning samt en norsk studie om studenters kunskap om våld och sexuella övergrepp mot barn.

In 2009 Public Health Sciences at Karlstad University started shared education days for two different programmes on professional co-operation for maltreated children. The target groups for the education were students becoming social workers/child protection officers and teachers (pre-school teachers and teachers in the comprehensive school). The aim was to make the professional roles more distinct between different actors and to develop the professional co-operation for maltreated children. With the convention on the rights of the child and the children's right to protection and support as the frame of the education, 150-200 students during three days have lectures on professional co-operation from both a theoretical and a practical perspective by professionals working in the fields of child protection, school and health care. The article deals with this education and two studies on child maltreatment in higher education in Sweden and Norway respectively are presented.

Bakgrund

År 2009 genomfördes de första gemensamma utbildningsdagarna för lärar- och socionomstudenter vid Karlstads universitet. Ämnet var Samverkan kring barn och unga i utsatta miljöer. Dagarna var en del av studenternas ordinarie kurser inom sina respektive program under fjärde eller femte terminen av deras utbildning. Bakgrunden var dels samhällets skyldighet att samverka kring utsatta barn^{1,2,3}, dels vetenskapen om att detta inte alltid sker, vilket har visats senare i ett antal publicerade studier^{4,5,6}. Målet med de gemensamma utbildningsdagarna var att öka samsynen, övervinna kulturella hinder i form av skilda ideologier och kunskapsgrunder samt bygga upp en gemensam kunskapsbas för att främja samarbetet mellan professionerna i studenternas kommande yrkesliv. I början var det en veckas utbildning som senare kortades till tre dagar för att möjliggöra även för lärarprogrammets distansstudenter att medverka i campusdagarna. Detta innebär att vid varje tillfälle samlas cirka 200 studenter från de olika programmen till gemensamma utbildningsdagar för att ta del av föreläsningar, grupparbeten i form av fallstudier samt möten med personer från olika tvärprofessionella verksamheter.

Ämnet folkhälsovetenskap tog initiativ till och har sedan starten haft ansvaret för utbildningen mot bakgrund av ämnets tvärvetenskapliga natur och att det vid ämnet sedan flera år tillbaka bedrivits olika forskningsprojekt om våld mot barn och om samverkan för utsatta barn. Kost-

naden för lokaler och lärare delades av programmen. Initiativet till de gemensamma utbildningsdagarna belönades också med universitetets pedagogiska pris år 2009 till initiativtagarna Birgitta Svensson och Ulla-Britt Eriksson.

Innehållet i dagarna och dialog som pedagogiskt verktyg

FN:s konvention om barnets rättigheter bildar ram för utbildningen. Schemat är upplagt så att föreläsningar varvas med fallstudier i form av arbete i tvärgrupper. Forskare från folkhälsovetenskap föreläser utifrån sina pågående forskningsprojekt om våld mot barn i Sverige från ett historiskt och ett internationellt perspektiv. Frågor som tas upp är begreppsdefinition, omfattning, upptäckt och avslöjande, orsaker och konsekvenser. Vidare tas också upp teorier om och olika former av samverkan samt hinder och möjligheter för samverkan. Med denna bas samt tidigare förvärvade kunskaper ägnas två eftermiddagar åt fallstudier. Utifrån en kortfattad vinjett skall studenterna i tvärgrupper bygga vidare på olika fall och vid det avslutande examinerande seminariet visa hur de utvecklat fallet, vilka olika roller och ansvarsområden som ingår och hur ansvarsfördelningen ser ut. Utöver föreläsningar och fallstudier ingår i utbildningen även ett möte i form av en paneldebatt med erfarna professionella från olika verksamheter som kommer i kontakt med barn, som är utsatta för olika former av barnmisshandel eller försummelse. Under paneldebatten tar studenterna också upp intressanta frågor utifrån sina olika fall.

En del av utbildningen ägnas åt professionernas delvis olika uppdrag men vikten av det gemensamma ansvaret och det gemensamma målet att arbeta för barnens bästa betonas. Pedagogernas möjligheter att upptäcka våld mot barn och försummelse, initiering av kontakt med socialtjänsten samt om socialtjänstens olika insatser berörs också. En röd tråd i utbildningen har varit den nära kopplingen till praktiken genom möten med professionella från olika verksamheter som arbetar med utsatta barn.

En utbildningsinsats, där olika studentgrupper möts, ställer krav på pedagogiken. Vi menar att dialogen är en viktig del av lärandet. Utifrån tanken att en stor del av lärande handlar om interaktion och samspel med andra finns en poäng med att låta olika studentgrupper interagera med varandra. I mötet dem emellan kan ett lärande och insikt om både gemensamma och olika tänkesätt uppstå. Den gruppdynamik som blir verksam, när det exempelvis gäller stereotypiskt tänkande, går att på olika sätt utnyttja pedagogiskt och som en del i lärandet förutsatt att man tror på interaktion och dialog som viktiga redskap i undervisningen. I en utbildning, som bygger på mötet mellan olika studentgrupper, blir dialogtänkandet en viktig del, där de olika studentgrupperna och lärarna tillsammans ingår i lärandeprocessen och förhoppningsvis också kan växa av detta⁷.

Reflektion och diskussion

Vi vill i denna diskussion lyfta fram några av våra erfarenheter samt resultat

av de utvärderingar, som genomförts efter varje utbildning⁸. En grundförutsättning för att genomföra gemensamma utbildningstillfällen för olika studentgrupper är att de organisatoriska ramarna för samarbete fungerar. Ett nytt universitet som Karlstads universitet kan ha lättare att utveckla nya samarbetsformer, då det inte har hunnit fastna i gammalt revirtänkande och gamla traditioner. Som argument för nya former av samarbete mellan olika utbildningar kan också anföras att i arbetslivet förväntas olika yrkesgrupper kunna samarbeta kring alltmer komplexa och sammansatta problem och man behöver därför förberedas för att arbeta tillsammans med andra yrkesgrupper.

Föreställning om den framtida yrkesrollen

Vi tänker oss att man inom olika yrkesprogram socialiseras till sina respektive yrken under utbildningen samtidigt som även föreställningar om andra yrkesgrupper skapas⁹. De genomförda utbildningarna har visat att det har funnits en utbredd stereotyp syn på socialtjänsten som en myndighet, som arbetar med "problem och elände" och "som omhändertar barn". Denna bild har dock nyanserats av de genomförda utbildningsdagarna och i diskussioner mellan studenterna. Insikten om att socionomer också arbetar förebyggande och konsultativt har bidragit till detta. Utbildningsdagarna lyfter också fram förskolans centrala roll i de flesta barns vardag och därmed förskollärarnas särställning att upptäcka olika former av utsatthet¹⁰. Dagarna har

också tydliggjort förskollärares och grundlärares anmälningsskyldighet^{1,2}. I och med att stereotyperna om varandra lyfts fram kan de ifrågasättas¹¹. I och med att båda studentgrupperna kan känna att de ingår i ett större sammanhang med ett gemensamt mål kan skillnaderna mellan grupperna tonas ned eller ses som tillgångar i samarbetet. Studenter från de olika programmen menar att de fått insikter och nya kunskaper och att föreställningarna om varandra har reviderats och att de olika yrkesrollerna tydliggjorts. Ett oväntat resultat av utbildningen har varit att mötet mellan grupperna har tydliggjort den egna gruppens specifika kompetens och vad man är bra på, vilket kan stärka studenterna i deras framtida yrkesroll⁸.

Föreställning om hur rustad och förberedd man är i arbetet med utsatta barn

Varken blivande socionomer, lärare eller förskollärare känner att de genom sin grundutbildning blivit rustade att arbeta med utsatta barn och efterfrågar mer utbildning inom området. Många socionomstudenter menar att de dessutom skulle behöva några års erfarenhet av socialt arbete för att klara av det. Även om lärarstudenterna förstår att de kommer att hamna i problematiska situationer, litat de ändå ofta på att de får stöd av erfarna kollegor och av sina chefer.

Samarbete

Under de första utbildningarna, som folkhälsovetenskap anordnade, lyftes ofta sekretessen¹² upp som ett hin-

der för samarbete. Under de senare åren har dock detta tonats ned som ett hinder och det har blivit mer betoning mot värdet av att arbeta för ett samtycke från föräldrarna för att underlätta samarbete. Det har också lyfts fram att samarbete underlättas av att man känner varandra och varandras roller. Vikten av att samverka är förankrad i ledningsorganisationen för att fungera har betonats och de senare åren har också i utbildningen inkluderats chefens roll för samverka. Man har också fått upp ögonen för olika former av samarbete och i examinationerna märks ett ökat intresse för olika former av teamsamarbete och även det förebyggande arbetet betonas.

Nyckeln till samarbete är kanske kombinationen att lära känna sin egen yrkesroll i förhållande till de andra och samtidigt se att det gemensamma målet i arbetet med utsatta barn är för barnets bästa.

Fortsättning och utveckling

De gemensamma utbildningsdagarna har uppskattats av studenterna och setts av lärarna som ett bra komplement till deras kurser och har utvecklats till ordinarie verksamhet varje termin. UKÄ:s påpekande om att undervisning om våld mot barn bör utökas inom de yrkesprogram som kommer att arbeta med barn (se nedan) får antagligen konsekvenser även för de gemensamma utbildningsdagarna. Det har också påbörjats ett utvecklingsarbete inom förskolläraryrket, där denna del kommer att få ökat utrymme. I detta utvecklingsarbete medverkar folkhälsovetenskap.

Under samma period som de gemensamma utbildningsdagarna pågått har folkhälsovetenskap också startat masterprogrammet VAMAS med fokus på barns liv och hälsa, där bland annat kursen Sårbara barn och familjer ingår, vilken kan sägas vara en utveckling av samverkansdagarna. Inom ämnet pågår också arbete för att utveckla en fristående kurs om våld mot barn med fokus på upptäckt och agerande.

Hur våld mot barn beaktas i högre utbildning

År 2015 presenterade UKÄ resultatet av sitt regeringsuppdrag att kartlägga hur frågor om mänskliga rättigheter, mäns våld mot kvinnor samt våld mot barn beaktas i utbildningar som leder fram till olika examina, bland dem yrken där arbete med barn ingår såsom bl.a. förskollärare, grundlärare, sjuksköterska och socionom¹³.

UKÄ:s utvärdering bygger på insamlade enkäter från lärosätena med en svarsfrekvens på 78 procent. Dessutom samlades kompletterande information in om fem utbildningar som valdes ut som goda exempel. UKÄ konstaterar att mänskliga rättigheter ges stort utrymme i utbildningarna, medan det är mer ovanligt att mäns våld mot kvinnor och våld mot barn ingår i de berörda utbildningarna och den undervisning som ges är mindre omfattande. Det är främst i vissa lärarutbildningar som det enligt enkätsvaren helt saknas undervisning om mäns våld mot kvinnor och våld mot barn. Dessutom tycks de lärarutbildningar, som faktiskt tar upp våld, hellre fokusera på våld mellan barn

i skolan medan frågor om våld mot barn i hemmet inte alltid tas upp.

Mot bakgrund av resultatet i kartläggningen behöver lärosätena enligt UKÄ vidta flera åtgärder och sammanfattar de fyra viktigaste utvecklingsområdena på följande sätt: 1) Undervisning om mäns våld mot kvinnor och våld mot barn bör ingå i de utbildningar, där studenterna i sitt framtida yrke kan komma i kontakt med våldsutsatta personer; 2) Kunskap om områdena bör vara inskriven i utbildningsplaner och kursplaner; 3) Det bör ingå examination inom områdena för att säkerställa att studenterna har fått nödvändig kunskap; 4) Det bör ingå undervisning både på en teoretisk nivå och med koppling till framtida yrkesutövning.

Att områdena är eftersatta i undervisningen skylls enligt lärosätena på brist på utrymme i utbildningen, avsaknad av kunskap bland lärare och forskare och att varken mäns våld mot kvinnor eller våld mot barn utpekats särskilt i examensordningen.

Norska studenters kunskap om våld och sexuella övergrepp mot barn

Om UKÄs studie berörde ämnet våld mot barn utifrån högskolornas perspektiv så har den norska studien, som presenteras nedan, tagit sin utgångspunkt i studenternas perspektiv. År 2016 presenterades en uppföljning av en tidigare studie från 2007 om kunskap om våld och sexuella övergrepp mot barn bland blivande socionomer med barnskyddsinriktning (barnevernspedagoger), grundskollärare och

förskollärare¹⁴. Syftet med studien var att undersöka sistaårsstudenternas kunskap inom området, upplevelsen av om deras kunskap och kompetens var tillräcklig, när och vilken typ av undervisning de fått samt om de önskar mer undervisning och i så fall vad. Resultaten visar att studenterna har fått betydligt mer undervisning inom området jämfört med den tidigare studien år 2007. Trots detta svarar en stor majoritet av dem att de upplever sig inte ha fått tillräcklig kunskap med hänsyn till sina framtida yrkesliv. Forskarna tolkar det som att deras resultat visar brister både i kvalitet och i kvantitet i undervisningen om FN:s konvention om barnets rättigheter, sexuella och fysiska övergrepp mot barn och om samtalsmetodik med barn. Undervisningen tycks bestå främst av enskilda föreläsningar utspridda under utbildningstiden med avsaknad av systematik och helhets-syn¹⁴.

Trots att undervisning inom området har ökat och att riktlinjer från norska utbildningsdepartementet har tillkommit, så efterfrågar studenterna mer teoretisk och praktisk kunskap för att öka sin handlingskompetens i sitt kommande yrke¹⁴. Även om den presenterade studien har genomförts i Norge och med norska studenter tror vi att resultaten till stor del även kan överföras på svenska förhållanden och ser ett värde i att man utgått från studenternas perspektiv, deras erfarenheter och upplevelser av den undervisning de fått.

Slutsats

Sedan starten av våra gemensamma utbildningsdagar år 2009 kan vi se att frågan om våld mot barn har lyfts fram tydligare i den allmänna debatten. Till exempel kommer FN:s konvention om barns rätt att bli svensk lag och det nationella kunskapscentret Barnafrid vid Linköpings universitet har nyligen inrättats. Våra egna utvärderingar, UKÄ:s kartläggning och den norska studien visar dock samstämmigt att utbildningsinstitutionerna har en lång väg att gå för att uppfylla de förväntningar som samhället ställer vad gäller utsatta barn. För att barn och unga som är utsatta för våld, övergrepp och försummelse skall få det stöd och den hjälp som de har behov av och rätt till av de professionella, som har störst betydelse för deras utveckling, så krävs nya strategier och ett tydligare ansvar från utbildningsinstitutionerna för att ge studenterna den kompetens som de har efterfrågat och behöver. De gemensamma utbildningsdagarna vid KaU skulle kunna ge inspiration till en sådan utveckling och satsningen kan sägas ligga väl i linje med UKÄ:s förslag¹³ och studenternas behov¹⁴. Under mars månad 2017 har regeringen presenterat en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor. Det verkar som att man har tagit till sig en del av UKÄ:s slutsatser vad gäller mäns våld mot kvinnor men tyvärr betonas inte våld mot barn även om det finns avsnitt om barn som bevittnar våld.

Referenser

1. SFS 2001:453. Socialtjänstlag. Stockholm, Sweden: Riksdagen.
2. SFS 2010:800. Skollag. Stockholm, Sweden: Riksdagen.
3. Josefsson, B. Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa. Västerås: Myndigheten för skolutveckling, Rikspolisstyrelsen & Socialstyrelsen, 2007.
4. Svensson B. Barn som riskerar att fara illa i sin hemmiljö: Utmaningar i ett förebyggande perspektiv. Karlstads universitet: Akademisk avhandling, 2013.
5. Jernbro C. Barnmisshandel ur barns och ungas perspektiv - Omfattning, stöd, avslöjande och hälsa. Karlstads universitet: Akademisk avhandling, 2015.
6. Engh Kraft L, Eriksson UB. The School Nurse's Ability to Detect and Support Abused Children: A Trust-Creating Process. *The Journal of School Nursing*. 2015;31(5), 353-362.
7. Freire P. Pedagogik för förtryckta. Stockholm: Gummesson, 1970.
8. Arvidson M, Eriksson UB. Hur blir man socionom respektive lärare? Karlstads universitet: Projektarbete, Högskolepedagogik II, 2009.
9. Hinton, Perry R. Stereotyper, kognition och kultur. Lund: Studentlitteratur, 2003.
10. Janson S, Jernbro C, Långberg B. Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige. Nationell kartläggning 2011. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2011.
11. Goffman E. Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1953, 1991.
12. SFS 2009:400. Offentlighets- och sekretesslag (OSL). Stockholm, Sweden: Riksdagen.
13. Universitetskanslersämbetet. Hur mänskliga rättigheter, mäns våld mot kvinnor och våld mot barn beaktas i högre utbildning. Rapportering av ett regeringsuppdrag. Stockholm: UKÄ, 2015. Rapport 2015:25.
14. Överlien C, Holen Moen L. ”Takk for att du spør!” En oppfølgingsstudie om kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn blant blivende barnevernspedagoger, grunnskolelærere og førskolelærere. Oslo, Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og traumatisk stress, 2016. Rapport 3/2016.